

Civil szervezetek a hagyományörzés szolgálatában – az értékátadás lokális lehetőségei Túrkevéen I.

A nonprofit szervezetek a helyi társadalom fontos elemei, szerepük meghatározó az egyes települések, térségek életében. Tevékenységük révén – különböző közösségi feladatok felvállalásával – aktív résztvevői közvetlen környezetük, településük fejlődésének, „alulról jövő” kezdeményezéseikkel lokálpatriotizmusra épülő közösségszervező erőként vannak jelen a helyi társadalom működésében.

Az 1980-as évek végén, 90-es évek elején teremtődött meg a hazai civil szervezetek újraéledésének, új szerveződések létrejöttének feltételrendszere. Ezen időszak a civil társadalom élénkülését hozta Túrkevéen is: sorra alakultak meg azok a szervezetek, melyek az azonos vagy hasonló érdeklődésű, együtt gondolkodó és tenni akaró emberek összefogásával, önkéntességen alapulva jöttek létre valamely helyi ügy előmozdítása érdekében.

Az értékörzés, a helyi tudás és emlékezet áthagyományozásának legfontosabb színterei ma is a lokális közösségek: nem véletlen, hogy a kulturális örökség megőrzése érdekében végzett önszerveződő tevékenység az egyik olyan terület, melyben a társadalmi szervezetek aktivitása településünkön is tetten érhető.

Írásomban egy természetvédelmi törekvésekkel induló, de mára már a helyi adottságokra épülő vidékfejlesztés társadalmi-kulturális aspektusait is céltudatosan szolgáló civil szervezet tevékenységeinek felvillantásán keresztül kívánom bemutatni a helyi kultúra erősítésének, az értékmegőrzésnek, az identitástudat növelésének lokális lehetőségeit, megvalósult példáit.

Nimfea Természetvédelmi Egyesület

A szervezet alapjait 1988-ban a Debreceni Agrártudományi Egyetem Szarvason működő Mezőgazdasági Víz- és Környezetgazdálkodási Karán, egy főiskolai természetvédő kör formájában rakták le a főként túrkevei kötődésű alapítók. Tevékenységük a védett- és nem védett élőlények és élőhelyeik megóvására, a biológiai sokféleség megőrzésére fókuszált, melynek keretében előadásokat, kiállításokat szerveztek, természetvédelmi táborokat, környezetvédelemmel kapcsolatos rendezvényeket bonyolítottak le.

A csoportot – Nimfea Természetvédelmi Egyesület néven – 1994-ben jegyezték be hivatalosan, mely a következő évtől kezdve már önálló irodát működtetett Túrkevéen. 2005-ben a hajdani Városkertben épült fel pályázati források segítségével a Fekete István Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpont, mely azóta az egyesület székhelyeként funkcionál. Ez nagy előrelépés volt a szervezet életében, hiszen lehetővé vált a természetvédelmi-, környezeti nevelési programok és nyári táborok számára egy jól felszerelt, konferenciateremmel, kiállítóhellyel rendelkező állandó helyszín biztosítása, illetve az egyesületi programok koordinálásához szükséges irodai és infrastrukturális háttér megteremtése. Az oktatóközpont átadásával lehetőség nyílt két másik civil szerveződés, az 1998 óta a Nimfea ernyőszervezetéként működő Herman Ottó Természetvédő Kör, valamint az 1999-ben megalakult Beklen a Nagykunsági Civil Társadalomért Alapítvány befogadá-

sára, ezzel egy mai napig tartó, egymást segítő, támogató szervezeti együttműködés alapjainak megteremtésére is.

Mára a Nimfea Természetvédelmi Egyesület a Tiszántúl egyik legnagyobb civil alapon működő kiemelten közhasznú nonprofit szervezete, 11 főállású munkatárssal, közel 200 fős tagsággal, számos tagszervezettel. Az alakuláskori – főként természetvédelmi-, környezeti nevelési törekvésekkel jellemezhető – tevékenységi kör az elmúlt 18 év alatt jelentősen kibővült, s az utóbbi néhány évben – a biodiverzitás-védelmi-, szemléletformálási-, demokrácia-fejlesztési- és vidékfejlesztési célprogram működtetése mellett – az egyesület pályázati és fejlesztési törekvéseiben egyre hangsúlyosabb szerepet kap a kulturális örökségvédelem, mely a helyi értékek védelmét és megőrzését, a sajátos hagyományok ápolását szolgálja. Az, hogy egy alapvetően természetvédelemmel foglalkozó szervezet kulturális tevékenységet is felvállal, nem újkeletű: Herman Ottó munkásságától kezdve a természetvédelem témaköreirehöz tradicionálisan hozzátartozik a táji- és kulturális diverzitás megőrzése, a néprajz és a fennmaradt örökség bemutatása is. Ezen túl a szervezet hagyományörzés iránti elkötelezettségének élenkölését – és célprogramként való önállósulását – két meghatározó ok is motiválta: egyrészt a Túrkevei Tájrehabilitációs Térségfejlesztési Program (TTTP) kedvező tapasztalatai, másrészt pedig az a norvég államtól érkező pályázati támogatás, mely két éven keresztül – 2008 és 2010 között – biztosította az „Értékőrző Nagykunság” címet viselő, szűkebb pátriánk kulturális örökségének, hagyományainak védelmét szolgáló komplex program megvalósulását.

Túrkevei Tájrehabilitációs Térségfejlesztési Program

Az egyesület és partnerei által 2002-ben megálmodott és 2004 óta sikeresen működő modellprogram Túrkeve és -térsege fenntartható fejlődésének előmozdítására fókuszál; célja, hogy a helyi erőforrásokra épülő fejlesztések nyomán erősödjön a város gazdasági-társadalmi önfenntartó képessége, népességmegtartó ereje. A program számos eleme közül kiemelendő a hagyományos legeltetési állattartás újbóli meghonosítása, mely a táj rehabilitációja és a térség fejlődése szempontból egyaránt meghatározó jelentőséggel bír. Ennek keretében az egyesület a hajdani csordajárás területén, Pásztó-pusztán legelőt és állattartó hodályokat vásárolt, melyeket őshonos állatfajtákkal – rackajuh, magyar tarka szarvasmarha, Shagya arab és Furioso North Star lófajták, pumi, parlagi szamár – népesített be. Az állatlétszám bővítése folyamatos, jelenleg a magyar szürke szarvasmarha és bivalyállomány egyedeinek beszerzése zajlik. A modellprogram alapvető célja, hogy olyan természetkímélő tájrehabilitációt valósítson meg, amely mind ökológiai, mind társadalmi tekintetben a táj önműködéséhez járul hozzá: helyreállítja a gyepek állapotát, gyarapítja a helyi jószágállományt és segíti az őshonos állatfajták génmegőrzését, magas élõmunka-szükséglete révén növeli a foglalkoztatást. A cél tehát az, hogy a térség a lehető legteljesebb mértékben támaszkodjon a saját bölcsen kezelt erőforrásaira, mely a természeti-, táji- és kulturális értékek integrált védelmével, azaz a helyi adottságokhoz való alkalmazkodással, a táj és a tájban élõ ember együttműködésével valósítható meg.

Értékkörző Nagykunság

A Nagykunságban – természeti adottságainak, sajátos történelmi fejlődésének, különös jogállásának és az ebből adódó zárt közösségének köszönhetően – olyan kulturális jellegzetességek maradtak fenn, amelyek egyedi színét adják a nemzeti kultúránknak. A 2008-ban „Értékkörző Nagykunság” elnevezéssel életre hívott program az épített és tárgyi örökség védelmét és megőrzését, a lakosság helytörténeti ismereteinek bővítését, az állattartási szokások és hagyományok felelevenítését és a helyi identitás erősítését tűzte célul; megvalósulásához a Norvég Civil Támogatási Alap nyújtott pénzügyi segítséget. A program eredményei között tartjuk számon a túrkevei Molnár-féle szélmalom felújítási- és hasznosítási tervének kidolgozását, a hagyományturisztikai célokat is szolgáló Molnárház engedélyezési tervdokumentációjának elkészítését, ifjúsági helytörténeti pályázatok és hagyományörző rendezvények lebonyolítását, a népi viselet jellegzetes darabjainak beszerzését. E program keretében kezdődött meg a településen még fellelhető oromdiszes népi lakóházak dokumentálása, a hagyományos gazdálkodás tárgyi emlékeinek gyűjtése és a néprajzi tárgygyűjtemény létrehozása, számos helytörténettel – például a túrkevei utcanevek eredetével vagy a zártkertek múltjával – foglalkozó kiadvány megjelentetése is.

Szent György-napi Állatkihajtó Ünnepe

A tavaszi állatkihajtás megrendezésével az egyesület a legeltetési időszak kezdetéhez kapcsolódó helyi hagyományok felidézését, a sajátos pásztortradíciók megőrzését szolgáló értékközvetítő program létrehozását tűzte célul.

A forrásdokumentumokban, régi újságokban fellelhető írások szerint Túrkevéen a 20. század első felében még tartottak az állatok legelőre hajtásának kezdőnapjához kötődő ünnepséget az ecsegi pusztán. A rendezvény igazi népünnepély volt, melyen a pásztortársadalmon kívül a város előljárósága és a lakosság is szép számmal megjelent. Korábban a pásztorok a gazdával közösen megszámoltt jóságok számát fába rótták, a rovásfa egyik fele a pásztornál, a másik a gazdánál maradt – így került az állatállomány a késő őszi behajtásig a számadók felügyelete alá.

A 2009-ben és 2010-ben norvég forrásból, majd 2012-ben Leader-támogatásból megvalósuló állatkihajtó ünnep életre hívása során fontos célkitűzésünk volt – okulva a térségi hagyományörző rendezvényeken tapasztalt kedvezőtlen tendenciákból is –, hogy a programkínálat kizárólag autentikus, élő vagy feléleszteni kívánt helyi hagyományokon alapuljon, értéket közvetítsen. Ennek nyomán került sor a város utcáin a látványos csordahajtásra, a hajdani rovásfa-átadás felelevenítésére, vagy annak a Putri-csárdáról szóló történetnek a bemutatására, mely a kevi pásztorok, mocsárvilágban rejtőzködő betyárok világát idézte fel, s kevéssel a rendezvény előtt került elő egy hagyatékból. Fontos hozadéka volt a rendezvénynek, hogy bemutatkozási, fellépési lehetőséget kínált a kulturális értékkörzés és értékteremtés területén aktívan tevékenykedő térségi kézműveseknek, népi iparművészeknek, népzéneszeknek, emellett reményeink szerint – közösségi szórakozási, találkozási alkalmat teremtve – hozzájárult a lokális kapcsolatok erősödéséhez, a helyiek identitástudatának növeléséhez is.

Az épített örökség védelme

Túrkeve határában a 20. század elején még 12 holland típusú szélmalom működött, melyek közül mára már csak a többszöri háborús csapást, tulajdonosváltást megélt Molnár-féle szélmalom maradt hírmondóul. A leromlott műszaki állapotú, életveszélyessé nyilvánított malom megmentésére 2005-ben fogott össze a Nimfea Egyesület és a Herman Ottó Természetvédő Kör abban a reményben, hogy pályázati források bevonásával lehetőség nyílik a városképi szempontból is jelentős épület megóvására, eredeti állapotának visszaállítására.

Az egyesületnek eddig két jelentősebb támogatást sikerült elnyernie a szélmalom helyreállítási munkálataira: az első sikeres pályázat 2008-ban a kiviteli tervdokumentáció elkészítését, a malom alsó szintjének felújítását, valamint a malomköpeny állagmegóvási munkáit tette lehetővé, míg 2011 nyarára a szélmalom újabb két szintjének rekonstrukciója és az őrlőszerkezet beépítése valósult meg. A malom mellett felépült molnárházban kiállítótermet, helyi termék boltot és turisztikai információs irodát alakítottunk ki.

Most zajlik annak a pályázati dokumentációnak az összeállítása, mely a malomfelújítás utolsó ütemének lebonyolítását célozza. Az elképzelés támogatása esetén a legfelső szint, a tetőszerkezet és a malomköpeny teljes helyreállítása, valamint a szélvitorlák felszerelése valósul meg, emellett egy olyan közösségi tér jön létre, mely hagyományörző programok, népi kismesterség-bemutatók, népművészeti alkotótáborok lebonyolítását teszi majd lehetővé.

Néprajzi tábor a Fekete István Oktatóközpontban

A helyi identitás megőrzését, fejlesztését szolgáló rendezvények megvalósítására írták ki 2011 őszén azt a pályázati lehetőséget, melyre a Nimfea Egyesület a Nagykunság néprajzi értékeinek, népeletének, hagyományainak megismertetését, a paraszti életmódhoz kötődő eszközök dokumentálását és bemutathatóvá tételét célzó néprajzi tábor koncepciójával jelentkezett. A pályázati program sikerét széles körű együttműködés alapozta meg, melynek során szakmai támogató partnerre találtunk a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének vezetésében is.

A 2012 júliusában megvalósult rendezvényen néprajz szakos egyetemi hallgatók vettek részt, akik a Túrkeven töltött hat nap alatt előadások, kirándulások keretében ismerkedtek meg a város múltjával, néprajzi, helytörténeti nevezetességeivel, természeti értékeivel és hagyományaival. Nagy szakmai elhivatottsággal működtek közre az egyesület eddig feldolgozatlan, több száz tárgyból álló néprajzi gyűjteményének rendszerezésében; a paraszti életmód tárgyainak, az eszközök funkciójának, használati módjának megismerését és dokumentálását a tábor szakmai vezetői, dr. Barna Gábor és dr. Őrsi Julianna néprajzkutatók irányítása mellett helyi idős adatközlők is segítették. A feldolgozott tárgygyűjtemény elhelyezésére a Molnár-féle szélmalomban került sor, mely a továbbiakban helytörténeti állandó kiállításként szolgálja az egyesület hagyományápoló és turisztikai célkitűzéseinek megvalósulását.

A fentiekben a Nimfea Természetvédelmi Egyesület azon kulturális örökségvédelmi tevékenységének főbb irányvonalait igyekeztem bemutatni a teljesség igénye nélkül, melyek – a vidékfejlesztési és természetvédelmi törekvéseinkkel összhangban – a társadalmat érintő kedvezőtlen folyamatok, a meggyengült közösségi kohézió ellensúlyozásaként a

múlt értékeinek megőrzését, a vidéki életér védelmét szolgálják. A bemutatott programok alátámasztják a nonprofit szervezetek helyi társadalomban betöltött érdemi szerepét és jelentőségét, s egyben rávilágítanak annak az elkötelezettségnek, a szűkebb-tágabb környezet iránt érzett felelősségteljes gondolkodásnak a fontosságára, mellyel a civilek hozzájárulhatnak a lokális társadalom hatékony működéséhez, egy-egy település, térség fejlődéséhez.

Nagy Anita

1. kép. Szent György-napi állatkihajtó rendezvény – Túrkeve, 2012

2. kép. Racka nyáj – Túrkeve, 2012